

libertatem, ut luceat cunctis qui sunt in domo. Lucernas septem et effusoria [Al. suffusoria] earum et ipsi gratias sancti Spiritus intelligunt, per quas oleum misericordiae Dei cunctarumque virtutum Ecclesia suscipit. Duas olivas super candelabrum, et ipsi Moyses et Eliam intelligunt, qui cum Domino loquebantur in monte, et significabant quid in Jerusalem passurus esset [Math. xvii]. Omnis enim lex et propheta de Christi praedicatione passione. Alii duas olivas a dextris, et a sinistris, Legem et Evangelium interpretantur, ut in dextra Evangelium sit, in sinistra Lex: de qua dextra, et sinistra dicitur in Cantico canticorum: *Sinistra ejus sub capite meo, et dextera illius amplexabitur* [Al. amplexabitur] me [Cant. ii, 6]. Montem autem plerique nostrorum, diabolium interpretantur, et Antichristum, qui coram Zorobabel (de quo nasciturus est Christus) stare odest, et se erigere, et in Evangelio dicere: *Hæc omnia mihi tradita sunt, et dabo ea tibi, si procedens adoraveris me* [Matt. iv, 9]. Quem Dominus suis pedibus prosternens, et de superbo humilem faciens, atque dejectum, dicit: *Vade retro, Satana, scriptum est enim: Dominum Deum tuum adorabis, et 810 ipsi soli servies* [Ibid., 10, et Deut. vi, 13]. Danque exemplum in Evangelio Innatici, quem cum apostoli non potuissent sanare, interrogant qui sanare nequiverint, et audiunt: *Amen dico vobis, si habueritis fidem sicut granum sinapis, dicetis monti huic, transi hinc, et transibit; et nihil impossibile erit vobis. Hoc autem genus non egreditur, nisi per orationem et jejunium* [Matt. xvii, 19, 20]. Monsibi aperte diabolus accipitur. Alii autem temeritate non parva, hoc quod manifeste de diabo dicitur, ad Christum referunt, qui in Scripturis sanctis mons sæpius appellatur. Nec necesse est dare exempla, quorum magna copia est. Ad hunc autem ducuntur errorem, quia scriptum est in Septuaginta: *Quis es tu, mons magne, ante faciem Zorobabel, et corrigas? quod videlicet mons iste qui ante faciem Zorobabel est, hoc est, qui de Zorobabel stirpe descendat, velit mundum ipso corrigere, et de ipso sit quod sequitur: Et tuam lapidem hæreditatis de qua sciptum est: Tu es qui restitues hæreditatem meam mihi* [Psal. xv, 5]. Et in alio loco: *Elegit nobis hæreditatem suam pulchritudinem Jacob quam dilexit* [Psal. cxvii, 5]. Et rursum: *Facta est pars Domini Jacob, funiculus hæreditatis ejus Israel* [Psal. cxv]. Et in secundo psalmo: *Dominus dicit ad me, filius meus es tu, ego hodie genui te. Postula a me, et dabo tibi gentes hæreditatem tuam* [Psal. xli, 7, 8]. Educit autem Dominus lapidem primum, de quo legitur: *In principio erat Verbum, et Verbum erat apud Deum, et Deus erat Verbum. Et: Omnia per ipsum facta sunt, et sine ipso factum est nihil* [Joan. i, 1, 3]. Quod autem dicit: *Exequabitur gratiam gratiae ejus, hoc significat. Nos omnes de plenitudine ejus accepimus, et gratiam pro gratia, id est, pro gratia Legis, gratiam Evangelii, ut æqualem gratiam, et par munus*

(a) Regim. ms. quin et Vaticano exemplar Græcum vocem *Dominus* non agnoscunt.

A et ex Israel credentes accipiant, et populus ethnicorum. Unde et Gabriel loquitur ad Mariam: *Invenisti gratiam apud Dominum* [Luc. i, 30]. Et Paulus apostolus scribit: *Gratias enim salvati estis* [Ephes. ii, 8]; et Joannes evangelista: *Lex, inquit, per Moysen data est: gratia autem et veritas per Jesum Christum facta est* [Joan. i, 17].

(Vers. 8 seqq.) *Et factum est Verbum Domini ad me dicens: Manus Zorobabel fundaverunt domum istam, et manus ejus perficiunt eam, et scietis quia Dominus exercituum misit me ad vos. Quis enim desepit dies parvos? et letabuntur, et videbunt lapidem stanneum in manu Zorobabel. Septem isti oculi (a) Domini sunt* [Vulg. tacet sunt] Domini, qui discurrunt in universa terra. LXX: *Et factus est sermo Domini ad me dicens: Manus Zorobabel fundaverunt domum istam, et manus ejus complebant eam. Et scies quoniam Dominus omnipotens misit me ad te: quis enim desepit in dies parvos? et letabuntur, et videbunt lapidem stanneum in manu Zorobabel: septem isti oculi (a) Domini sunt, qui respiciunt super omnem terram. Ab Hebraeis, et a nostris multa dicuntur, quorum pleraque sectantes, et alia repudiantes, quid nobis placeat, inferamus, servantes historiae veritatem, ut ex hæc possimus em, qui per historiam prophetatur, agnoscere. Manus Zorobabel principis Judæorum, qui reversi sunt de Babylone, templi fundamenta fecerunt, et manus ejus usque ad templi fastigia venient, complentes quod cooperant, et omnia quæ cepta fuerant, exstruentes. Legimus apud Ezram quod a Zorobabel templum ceptum sit atque perfectum [I Esd. iv et vi]. Cumque, ait Zacharias propheta in templo, quod nunc edificatis, videritis a vobis culmen impositum, tunc intelligetis me missum a Domino, et que locutus sum, ipso mandante, dixisse, *Quis enim desepit dies parvos? Quis hic pro raro accipitur juxta illud: Quis putas est dispensator fidelis et prudens* [Luc. xii, 42]? Et, *Domine, quis habitabit in tabernaculo tuo, et quis ascendet in montem sanctum tuum* [Psal. xiv, 4]? Rarus ergo est, qui dies parvos hujus sæculi despiciat, et regiam potestatem putet esse nihili. Cum viderimus potentes sæculi fulgere auro, purpura, gemmisque rutilare, circumdari exercitu, dicamus in nobis: quis putas, despicit dies parvos? Unde et Jacob vitam hominum brevem intelligens: *Parvi sunt, inquit, et pessimi dies vite mee* [Gen. xlvii, 9]. Qui ergo deseperint dies parvos (hoc autem refert ad regiam potestatem, ut commoneat Zorobabel, et Jesum, et populum edificantes templum Dei, nequaquam adversarios timere prohibentes; sed audire Dominum cohortantem), ex eo quod despiciunt regale fastigium, letabuntur et videbunt auxilium Salvatoris, qui de Zorobabel stirpe promittitur, et propter fortitudinem, lapis appellatur, et lapis stanneus: Pro quo in Hebraico scriptum est *Abdr* [Al. Abdel], (אבדל), eo quod sit murus et fortitudo roburque creden-*

tium. Sicut enim 812 stannum ab igne alia metalla defendit, et cum sit natura æs ferumque durissimum, si absque stanno fuerit, uritur et crematur, sic omnis angelorum et hominum fortitudo, si non habuerit auxilium Salvatoris, imbecilla probatur et fragilis. Lapis autem iste, id est, massa, qui apud Hebræos אבדל scribitur, id est, stanneus, ἐπιπολοῦσται: ἀποχωρῆζον, id est, separans, et secerens, ut quomodo stannum mixta et adulterata inter se per ignem metalla dissociat: ita Dominus verus probator et χωρῆζ; ab auro et argento bonorum operum æs vitiorum plumbumque secerat, ut purum aurum remaneat et argentum. Aliis verbis ἀποχωρῆζον iste et separator in Evangelio scribitur; *Cujus ventilabrum in manu sua, et ipse purgabit aream suam, et separabit paleas a tritico* [Luc. iii, 17], qui clamat per Jeremiam: *Quid paleis ad frumentum? dicit Dominus* [Jer. xxiii, 28]. Multi nostrorum manus Zorobabel, qui fundaverit domum, et ipse perfecterit eam, Christum interpretantur. Quod si recipimus, cogemus exponere quid sit lapis stanneus in manu Zorobabel. Neque enim in manu Christi, Christus alius approbandus est? Licet quidam lapidem stanneum corpus Domini acceperint, quod nullis peccatorum fuerit maculis sordidatum, nec plumbus vocetur, ad stannum purissimum. Septem autem oculos, qui discurrunt in universa terra, et cuncta diducant, supra exposuimus, septem esse spiritus: et quod Deum nihil lateat, qui et præteriturum, et præsentium, et futurorum conscius est, et reddit unicuique secundum opera sua, maxime cum in persona separatis bonos a malis, et confessoris advenierit.

(Vers. 11 seqq.) *Et respondi, et dixi ad eum: Quid sunt hæc olivæ istæ ad dexteram candelabri, et ad sinistram ejus? Et respondi secundo, et dixi ad eum: Quid sunt hæc spicæ olivarum, quæ sunt juxta [Al. super] duo rostra aurea, in quibus sunt suffusoria ex auro? Et ait ad me dicens: Numquid nescis quid sunt hæc? Et dixi, non, domine mi. Et dixit: Isti sunt duo filii olei, qui assistunt Dominatori universæ terræ. LXX: *Et respondi, et dixi ad eum: Quid sunt hæc olivæ istæ a dextris candelabri, et a sinistris? Et interrogavi secundo, et dixi ad eum: Quid sunt duo rami olivarum, qui in manibus 813 duarum narium aurearum sunt, et quæ infundunt et retrahunt suffusoria aurea. Et dixit ad me: Nescis quid sunt hæc? et dixi: Nequaquam, Domine. Et ait: Isti sunt duo filii pinguedinis, qui assistunt Domino universæ terræ. Interrogante propheta quid significarent duæ olivæ, quarum altera stabat ad dextram candelabri, altera ad sinistram, Dominus sive angelus Domini noluit respondere. Quod propheta intelligens, secundo seiscitatur, et dicit: *Quid sunt duæ spicæ istæ olivarum, sive duo rami? de minoribus interrogans, quoniam majora audire non meruit. Duo autem isti rami sunt in manu duarum narium, sive super duo rostra aurea,***

(a) Confer. epist. 57 ad Pammach. num. 41.

A quæ Hebraice סיני וסוסי [Al. Sinthuroth] (סוסי וסוסי), Græce κολοσσίδες appellantur, et ipsi duo κολοσσίδες, super quos duæ spicæ sunt, vel duo rami olivarum de auro purissimum sunt. Cumque et de duobus ramis propheta quaereret, et rursus interrogaretur ab angelo, utrumnam sciret qui duo rami significarent, et ille dixisset: *non, Domine*: respondit angelus Domini: *Isti sunt duo filii olei, ut Symmachus voluit, sive (a) σπιλιπόσίδες, ut interpretatus est Aquila, id est, splendoris: vel κολοσσίδες, hoc est, pinguedinis, ut verterunt Septuaginta: aut λαμπρότητα, id est, claritatis, ut Theodotio translatt: qui assistunt Dominatori universæ terræ. De duabus olivis quæ erant ad dexteram lampadis et sinistram, supra legitimus. Et ideo nunc interrogans super his propheta, non meretur audire, quia priora non retinet, sive quod ibi obscurius dictum est, hic manifestius audire desiderat, aut certe silentio angeli confutatur ejus pertinacia, quod majora se scire contendant, quamquam Hebræi ideo eum de olive interrogantem, nihil addidisse confitentur, quia non bene interrogavit, nec totum quaesierit quod scire deberat. Denique postea plenius seiscitatur addens, spicæ vel ramos olivarum, de quibus supra tacuerat: ibi enim dixit: *Quid sunt duæ olivæ istæ? hic interrogat: Quid sunt duæ spicæ olivarum? μεταφορικῶς quod in morem spicarum (b) recte sint arbores, et quasi spicæ aristas, sic istæ vallo quodam ramorum atque foliorum tectæ sint et in sublime surgentes. Duas olivas quidam e nostris 814 Filium interpretantur, et Spiritum sanctum, et mediam lampadem Deum Patrem. Sed nescio quomodo absque blasphemia, alterum a dextris, alterum accipiant a sinistris. Ramos quoque, sive spicæ olivarum, incarnationem Salvatoris et similitudinem columbæ Spiritus sancti edisserunt, quia tolas olivas videre nequeamus, sed partem quandam et, ut ita dicam, ramusculos incarnationis Christi, et ostensionis Spiritus sancti nobis esse monstratos. Alii duo intelligunt Testamenta, a dextris Evangelium, a sinistris Legem, eo quod in altero spiritualis sensus sit, in altero corporalis: et quod nec totum Evangelium, nec totam Legem explanare possimus, et nunc ex parte cognoscamus, et ex parte prophetelemus (I Cor. xiii, 9), et necdum possimus intelligere quod perfectum est. Sunt qui duos ramos olivarum vel duas spicæ, et filios pinguedinis vel splendoris, sacerdotium interpretentur et Legem, que præbent gaudium universæ terræ. Alii Enoch et Eliam, quorum alter in præputio, alter in circumcissione placuit Deo, et cum corpore raptus in celum est (Gen. v, et I Reg. ii). Pro splendore, et oleo, et pinguedine, et claritate, in Hebraico legitimus ISAAH (יִשָּׂאחַר), juxta illud quod de gaudio et felicitate sanctorum in Psalmis scriptum est: *Hebraiabantur ab ubertate, sive pinguedine domus tuæ* [Psal. xxxv, 9]: *πίστως* [Al. πλοῦτος] enim magis pinguedinem quam ubertatem sonat. Hæc ut quivis, et ut vires inge-**

(b) Martianus reinuit tectæ sint arbores.

nigii nostri ferre poterant, locuti sumus, et herarum et nostrorum varias opiniones breviter perstringentes, si quis melius immo verius dixerit, et nos libenter melioribus acquiescimus.

(Cap. V. - Vers. 1 seqq.) Et conversus sum, et levavi oculos meos, et vidi, et ecce volumen volans, et dixit ad me: Quid tu vides? Et dixi: Ego video volumen volans: longitudo ejus viginti cubitorum, et latitudo ejus decem cubitorum. Et dixit ad me: Hæc est maledictio quæ egredietur super faciem universæ terræ: quia omnis fur, sicut ibi scriptum est, judicabitur, et omnis jurans ex hoc similiter judicabitur. Educam illud, dicit Dominus exercituum, et veniet ad domum furis, et ad domum jurantis in nomine meo mendaciter, et commorabitur in medio domus ejus, et consumet eam, et ligna ejus, et lapides 815 ejus LXX. Et conversus sum, et levavi oculos meos, et vidi falceem volantem. Et dixit ad me: Quid tu vides? Et dixi: Ego video falceem volantem, longitudinis cubitorum viginti, et latitudinis cubitorum decem. Et dixit ad me: Hæc maledictio quæ egreditur super faciem omnis terræ: quia omnis fur ex hoc usque ad mortem punietur, et omnis perjurus ex hoc usque ad mortem cruciabitur. Et educam illud, dicit Dominus omnipotens, et ingreditur in domum furis, et domum jurantis in nomine meo mendaciter, et requiescet in medio domus ejus, et consumet eum, et ligna ejus, et lapides ejus. Conversus, inquit propheta, ad aliam visionem, et a latis atque felicibus oculis meos ad tristiora sustollens, cerno volumen volans (a) quod Hebræice dicitur MEGELLA [Al. Gemell.] (בגללה), et ab Aquila et Theodotione versus est βελγησα, a Symmacho xεβελγησα: id est, capitulum, juxta illud quod in psalmo legitur: In capitulo libri scriptum est de me (Ps. xix 8); sive juxta Septuaginta (b) βελγησανον περιβουον, id est, falceem volantem. Omnia enim qua supra viderat, ædificationem templi, adventum Domini Salvatoris, libertatem de Babylone populi nuntiantur. Itaque ne elevaretur cum Apostolo cor ejus (cui datus est angelus Satane qui eum colaphizaret (II Cor. xii), ne se extolleret), videt et ipse quæ tristia sunt, ut quidquid ex bonorum revelatione arrogancia creverat, ex tristium comminatione decescat. Volumen autem volans ostenditur, in quo omnium peccata descripta sunt, ut unusquisque recipiat secundum opera sua, sive bonum, sive malum, dicente Daniele: Throni positi sunt, et libri aperti sunt (Dan. vii, 10). Sin autem falceem accipimus, ut LXX transferunt, de Apocalypsi Joannis sumamus exemplum, in qua scriptum est: Et respondit angelus, et dixit ei qui sedebat super equum: Mitte falceem tuam acutissimam, et mete vineam (c) tuam, quoniam maturæ sunt uvæ ejus (Apoc. xiv, 18) Pro falce in Deuteronomio sagittas et gladium legitur: Inebriabo sagittas meas sanguine, et gladius meus devorabit

carnes Deut. xxxii, 42). Et quia Deus angelis peccantibus non pepercit, qui proprio vitio habitaculum perdere celeste, ideo ipse dicit per Isaiam: Inebriatus est gladius meus in celo (Isai. xxxiv, 5). Gladio enim interibunt 816 omnes peccatores populi, non utique gladio corporali (siquidem multæ et diversæ præter gladium ad mortem viæ sunt), sed gladio spirituali, quo percutiendi sunt qui non egerunt penitentiam, et quibus comminatur Psalmista proclamans: Nisi convertantini, gladium suum vibrabit: arcum suum tensit, et paravit illum: et in ipso paravit vasa mortis (Psal. vii, 13 et 14). Et in Jeremia legitur: Usquequo secabis mucro, vel gladius Domini? Usquequo non quiesces? convertere in vaginam tuam (Jer. xlvii, 6). Iste gladius non solum falx appellatur, quæ fenum, stipulam, spinasque succidit; sed et securis arborum dicitur, quæ succidet eos, qui non fecerint dignos fructus penitentia. Et de quibus Joannes Baptista proclamabat: Ecce securus ad radices arborum posita est: Omnis arbor quæ non fuerit fructum bonum, excidetur et in ignem mittitur (Matt. iii, 10). Volumen istud in quo peccata omnium describuntur, sive falx quæ cunctorum delicta succidit, mittitur in vineam Sodomorum, de qua scriptum est: Inimici nostri insipientes: ex vinea enim Sodomorum vinea eorum, et propago eorum de Gomorrhis: Uva eorum, uva felis, et botrus amaritudinis eis. Furor draconum, vinum eorum et furor aspidis insanabilis (Deut. xxxii, 34 seqq.). Hæc falx viginti habet cubitos longitudinis, et decem latitudinis, in quo numero trisibus leta sociantur. Ad hoc enim Dominus corripit ut emendat. In vicissim, qui ex duabus decadiabus efficitur, austeræ et tristia nuntiantur: in decimo, id est, una decade, meliora et prospera: per omnia enim flagella atque supplicia eruditur Israel. Simulque moneamus eos qui parva putant crimina furtum atque perjurium, quod inducat maledictio quæ in volumine æc [Al. a] face descripta est in domum furis atque perjuri, et commoretur in ea, et omnia ejus ligna lapidesque consumat. Quod si in his quæ minora putantur (furtum dico, et perjurium) tanta pœnarum comminatio est, quid dicemus de fornicatione, adulterio, homicidio, sacrilegio, cunctisque criminibus, quæ ab Apostolo inter carnis opera numerantur (Galat. v)? Legi viginti cubitos longitudinis, et decem latitudinis, ad etatem referri Domini Salvatoris, id est tricenarium numerum 817 efflicere: quod non iudicet Pater quemquam: sed omne iudicium dederit Filio, et ab eo mundus iudicandus sit (Joan. v).

(Vers. 5 seqq.) Et egressus est angelus qui loquebatur in me, et dixit ad me: Leva oculos tuos, et vide quid sit hoc quod egredietur. Et dixi: Quidnam est? Et ait: Hæc est amphora egrediens: et dixit: Hæc est oculus eorum in universa terra. Et ecce la-

Reginæ mss. desiderantur. (c) Victorius quinque Florentinorum codicum ope, et Brixianorum aliquot, itemque Vulgate editionis auctoritate reposuit, terræ, pro tuam.

(a) Omnes mss. codices quoque inspexi habent hic metathesim primæ syllabæ: legunt enim Gemella pro Megella. Mart. (b) Verba βελγησανον περιβουον, id est, in Palatin. ac

lentum plumbi portabatur, et ecce mulier una, (a) sedens in medio amphoræ. Et dixit: Hæc est impietas, et projecti eam in medium amphoræ, et misit massam plumbeam in os ejus. LXX: Et egressus est angelus qui loquebatur in me, et dixit ad me: Suscipe oculos tuos et vide quid sit hoc egredietur, et dixi. Quid est? Et ait: Hæc est mensura quæ egreditur. Et ait: Hæc est iniquitas eorum in omni terra. Et ecce talentum plumbi elevatum est: et ecce mulier una sedebat in medio mensuræ, et dixit: Hæc est iniquitas, et projecti eam in medio mensuræ, et projecit lapidem plumbeum in os ejus. Amphora sive mensura egrediebatur, et ferebatur in aëre. Et ne dubitaremus quo proprie vocabulo nuncupetur, ipse angelus, qui ostendebat amphoram, sive mensuram, illi nomen imponit, et dicit juxta Septuaginta Hæc est iniquitas eorum in universa terra; juxta Hebræos: Hic [Al. Hæc] est oculus, id est, ostensio omnium peccatorum. Et ecce mulier sedebat in medio amphoræ, vel mensuræ, quæ apud Hebræos dicitur אפחא (אפחא), crebroque a LXX in אפחא [Al. ephi] vertitur; et hæc ipsa mulier vocabatur impietas. Cum hæc itaque [Al. ita] cerneret, ecce talentum plumbi, id est, massa instar lapidis ferebatur, vel suo impetu, vel Domini jussione, vel ferebatur ab alio cujus nomen tacitum est. Angelus autem iste qui loquebatur in propheta, et egrediens ex eo, illi universa monstrabat, arripuit mulierem quæ vocabatur impietas, et precipitem misit in medium amphoræ, quæ prius libere ferebatur, et supra amphoram sedens, omnibus apparebat. Ac ne forte rursus elevarer caput, et sua iniquitate et impietate gauderet, talentum plumbi in modum gravissimi lapidis mittit in os amphoræ: ut impietatem in medio opprimat atque concludat, ne quo [Al. quoque] modo possit erumpere. Hæc quasi umbras quasdam et lineas futuræ imaginis 818 duximus, ut quod reliquum est suis coloribus impleamus. Angelus qui loquebatur in propheta, egressus de eo, et quasi cominus loquens, præcipit illi ut levet oculos suos, et videat peccata populi Israel in mensuram coæservata perfectam, et impleta delicta cunctorum: et hanc esse oculum eorum, quod Hebræice dicitur עינים (ענים), et scribitur per אים, יוד, נון, מם: Sive iniquitatem eorum: quæ si per vad litteram scripta esset recte legeretur ONAM [Al. UNAM] (ענים), ut LXX putaverunt: et hic error in editione Vulgate frequenter inolevit, ut quia ווא et יוד litteram eadem forma, sed mensura diversa sunt, altera legatur pro altera. Hæc amphora sive mensura, oculus eorum est in universa terra, hoc est, ostensio peccatorum, ut quorum vitia dispersa latitabant, in unum coæservata oculis omnium panderentur, ut egredieretur de loco suo Israel, et cunctis gentibus quæ in terra sua fuerit, monstraretur. Et ecce talentum plumbi portabatur. Pro talento plumbi in consequentibus legitur lapidem plumbi. Talen-

tu vocatur CHACHAR (כחך); lapis ABEN (אבן). Ipse est igitur lapis plumbi, qui et talentum plumbi, quod nos manifestius exprimentes, massam vel spheram plumbi interpretati sumus, ex quo significatur pondus gravissimum peccatorum. Et super hanc mensuram atque amphoram omnium delictorum, media sedebat impietas, quam alio nomine idololatriam possumus appellare, et negationem Dei. Unde a Salvatore dicitur ad Judæos: Implete mensuram patrum vestrorum (Matth. xxiii, 32). Hæc impietas quæ sedebat super peccata Israel, et in suo scelere gloriabatur, postea mittitur in medium Babylone, et captivitatibus malo premitur. Vel juxta Theodotionem ipsa se projicit et abscondit in medium amphoræ, ducitque super se pondus gravissimum plumbi, ut obturatum os habeat, et ultra se jactare non possit. Vel certe ab angelo Dei opprimitur, ut qua prius latrabatur in scelere, æterno silentio conticescat. Quo autem, et a quibus conclusa portetur, sequens lectio docet.

(Vers. 9 seqq.) Et levavi oculos meos, et vidi, et ecce duæ mulieres egredientes, et spiritus in alis earum et habebant alas quasi 819 alas mivi, et leverunt amphoram inter terram et cælum. Et dixi ad angelum qui loquebatur in me: Quo istæ deferunt amphoram? Et dixit ad me: Ut ædificentur ei domus in terra Sennaar, et stabiliantur, et ponatur ibi super basem suam LXX: Et levavi oculos meos, et vidi, et ecce duæ mulieres egredientes, et spiritus in alis earum, et ipsæ habebant alas sicut et tuæ upupe. Et eleverunt mensuram inter terram et cælum. Et dixi ad angelum qui loquebatur in me: Quo istæ deferunt mensuram? Et dixit ad me: Ut ædificentur ei domum in terra Babylonia, et præparent, et ponant eam ibi super sedem suam. Duas mulieres egredientes, Judæi arbitrantur regnum Medorum et Macedonum, quorum utrumque afflixerit populum Babylonium, et ibi impietas eorum sedem posuerit. Hæc autem arte confingunt, ne quod de se dictum est, in se intelligatur. Duæ enim mulieres quæ egrediuntur, haud dubium quin de terra Judæa, accipienda sunt decem et duæ tribus: quarum alteræ ab Assyriis, alteræ a Chaldeis captas sunt. Et in alis earum erat spiritus, id est, potestas diaboli, de quo in Ecclesiaste scriptum est: Si spiritus potestatem habentis ascenderit super te, locum tuum ne dimiseris (Ecl. x, 4). Et in Evangelio spiritum immundum legitur qui cum de domo sua fuerit ejectus, circumiens deserta et arida, cum aliis septem spiritibus nequioribus se, revertitur in pristinam domum (Luc. xi). Ab hoc igitur spiritu istæ mulieres quasi vento flatuque raptate, volatu celeri ferebantur, et habebant alas; juxta Hebræicum אשמה (אשמה), quod Aquila, Symmachus, et Theodotio herodionem; soli LXX upupam transtulerunt. (b) Asidam Hebræi milvum putant, avem rapacissimam, et semper domesticis avibus insidiantem; hero-

(a) Nostri mss. ipseque Hieronymus in subnexa expositione, sedebat, præferunt. (b) Conferendus Helianus Hist. animal lib. xiii, cap.

dionem vero, hi qui de volucrum scribere naturis, tria genera autumant: unum album, aliud stellatum tertium nigrum, quod et seivissimum est et sanguinarium, et pugnant ad coelum impatiens: ita ut ex oculis eorum erumpat error. Upupam autem, quam nos de Graeci nominis similitudine traximus (nam et ipsi *popam* appellant), avem dicunt **820** esse spurcissimam, semper in sepulchris, semper in humano stercore commorantem: denique et nidum ex eo facere dicitur, et pullos suos de vermiculis stercoreis alere putrescentis. Quamcumque ex tribus avibus intelligere volueris asidam, convenit istis mulieribus Judae, et Israeli, quae propter peccata potentia traditae sunt demonum potestati, et ab eis ductae in captivitatem. Tuleruntque amphoram sive mensuram, in qua clausa tenebatur impietas, massa plumbi desuper posita ne possit exire, et pondus gravissimum omnium peccatorum per aera inter terram et caelum. Quod propheta intelligens, non interrogabat. *Al. interrogat* quae sint istae mulieres (patebat enim spiritui propheta) nec quid portent, de quo supra fuerat eruditus; sed quo portent, Denique sequitur: *Dixi ad angelum qui loquebatur in me: Quo istae deferant amphoram? Qui respondit: Ut edificetur ei domus in terra Senaar.* Pro quo Septuaginta transtulerunt, in terra Babylonis. Senaar enim campus est Chaldaeorum, in quo hi qui moverant ab Oriente pedes suos, et in Dei servitute stare non poterant, edificaverunt terram superbiae (Genes. xi); unde et civitas ipsa appellata est *Babylon*, id est, *confusio*, eo quod ibi linguae omnium confusae sint atque permixtae. Impietas ergo defertur ab istis mulieribus in Babylonem: ut ibi edificetur domus ejus, et stabilietur, et ponatur super basem suam, et aeterna statione requiescat. Vere enim in Babylone sedes est impietatis, et juxta historiam et juxta mysticos intellectus. Si volueris duas mulieres accipere haereticorum populos et Judaorum (quorum utriusque egrediuntur a facie Dei, et spiritui feruntur incerto, et habent alas milvi, herodii, et upupae, dum semper in modum perditis faciunt divitias, non cum judicio (Jerem. xvi), et de Ecclesia rapere festinant, et contentiones ac jurgis delectantur, et quoscumque decoperit, trahunt ad interitum, voluntantur in caeno libidinum et sordibus sempiternis), istae mulieres levant pondus impietatis gravissimum, et edificat in confusione domum suam, et serviunt regi Babylonio, ut ibi habitent haereticorum populi et Judaorum, **821** ubi morantur idololatriae, ligno et lapidibus servientes.

(Cap. VI.) *Et conversus sum, et levavi oculos meos, et vidi: Et ecce quatuor quadrigae egredientes in (Vulg. de) medio duorum montium, et montes, montes aenei (Vulg. aerei). In quadriga prima equi rufi, in quadri-*

(a) Supplet Victorius verbum, *elevantes*, e odium quorumdam suffragio.

(b) In aliis libris *χαρτερους*: verius *καταραους* Aquila posuerit, E $\tau\omega$ LXX exemplaribus, quae $\psi\alpha\tau\omicron\upsilon\varsigma$; pra-

*ga secunda equi nigri, et in quadriga tertia equi albi, et in quadriga quarta equi varii et fortes. Et respondi, et dixi ad angelum qui loquebatur in me: Quid sunt haec, domine mi? Et respondit angelus, et ait ad me: Isti sunt quatuor venti caeli, qui egrediuntur, ut stent coram Dominatore omnis terrae. In qua erant equi nigri, egrediebantur in terram Aquilonis, et albi egressi sunt post eos, et varii egressi sunt ad terram Austri. Qui autem erant robustissimi, exierunt, et querebant ire et discurrere per omnem terram. Et dixit: Ille et perambulavit terram, et perambulaverunt terram. Et vocavit me, et locutus est ad me, dicens: Ecce qui egrediuntur in terram Aquilonis, requiescere fecerunt spiritum meum in terra Aquilonis. LXX: Et conversus sum, et levavi oculos meos, et vidi: Et ecce quatuor quadrigae egredientes de medio duorum montium, et montes erant montes aenei. In quadriga prima equi rufi, et in quadriga secunda equi nigri, et in quadriga tertia equi albi, et in quadriga quarta equi varii sturnini. Et respondi, et dixi ad angelum qui loquebatur in me: Quid sunt haec, domine? et respondit angelus qui loquebatur in me, et dixit: Hi sunt quatuor venti caeli, qui egrediuntur ut assistant Domino omnis terrae. In quo erant equi nigri egrediebantur super terram Aquilonis, et albi egrediebantur post eos, et varii exibat in terram Austri, et sturnini egrediebantur, et considerabant ut circumirent terram. Et dixit: Ille et circumite terram, et circumierunt terram: et clamavit, et locutus est ad me dicens: Ecce qui egrediuntur super terram Aquilonis: requiescere fecerunt furor em meum in terra Aquilonis. Transivi, ait, ad aliam visionem, et oculos cordis mei ad caelum altius sublevavi: vidi quatuor quadrigas egredientes de medio duorum montium qui erant aenei, id est, insuperabiles atque fortissimi, et qui nulla possent vestigialitate consumi. Quos enim supra montes **822** myrtes, vel umbrosos dixerat atque nemorosos, nunc aeneos vocat. In quadriga prima equi rufi erant, eruenti, et sanguinari, et Babylonia crudelitate terribiles. In quadriga secunda, equi nigri, regnum Medorum atque Persarum: quod bigae sedens et egrediens per Assueri regis edictum, mortem omnium Judaorum tristi nuntio praeferebat. In quadriga tertia, equi albi, Macedones, sub quorum rege Antiocho Machabeorum victoriam legimus. In quadriga quarta, equi varii fortes. Scimus enim Romanorum reges, alios in gentem Judaeam fuisse clementes, ut C. Caesarem, Augustum et Claudium: alios persequutores atque terribiles, ut C. Caligulam, Neronem, Vespasianum et Hadrianum. Pro fortibus, quos Aquila (*b*) $\alpha\gamma\alpha\tau\epsilon\rho\upsilon\varsigma$, Septuaginta $\psi\alpha\tau\omicron\upsilon\varsigma$ transtulerunt, in Hebraeo scriptum est *AMASIM* ($\alpha\mu\alpha\sigma\iota\mu$). Et quaedam exemplaria male habent $\alpha\mu\alpha\sigma\iota\mu$, confundentia colorum differentias atque regnorum, cum $\alpha\mu\alpha\sigma\iota\mu$, id est, rufi, non *AMASIM*, sed *ADAMIM* ($\alpha\delta\alpha\mu\iota\mu$) appel-*

ferant, quod verbum *sturninus* significat nulla super sunt quod sciam: omnia habent $\alpha\mu\alpha\sigma\iota\mu$, male, ut Hieronymus notat.

lentu. Propheta ergo querebat quid sibi vellent significare quae cerneret. Angelus qui loquebatur in eo, respondet, et narrat quatuor esse ventos caeli, id est, quatuor plagas mundi, quae Graeci vocant $\alpha\gamma\alpha\tau\epsilon\rho\upsilon\varsigma$, qui assistant et pareant Domini voluntati. Nil enim haec quatuor regna, quae diximus, absque Domini voluntate fecerunt. In qua erant equi nigri, egrediebantur, inquit, in terram Aquilonis. Quam pulchra quadriga prima in qua erant equi rufi praetermittitur, quid et secunda et tertia fecerint quartaque describitur. Jam enim eo tempore, quo haec propheta referebat, regnum praeterierat Babylonium, et omnem Asiam Medorum potentia possidebat; sub quorum rege Dario, anno ejus secundo, mense undecimo (*Al. decimo*), qui appellatur *SABAT* ($\sigma\alpha\beta\alpha\tau$), vicissima quarta die mensis, omnia quae supra exposuimus, contemplatur. In qua erant igitur equi nigri, egrediebantur in terram Aquilonis: ut Chaldaeorum regnum (*a*) Medico virtus everteret. Et hoc notandum, quod $\alpha\gamma\alpha\tau\epsilon\rho\upsilon\varsigma$, id est, plagae orbis et mundi, juxta situm Jerusalem, et templi in Scripturis sanctis appellantur. Albi quoque egressi **823** sunt post eos, secuti Medorum Persarumque vestigia, reges Macedonum, ut Chaldaeos ac Babylonem suo imperio subjugarent. Quarti vero, id est, sturnini et varii, pro quo in Hebraeo legitur *BORODIM* ($\beta\omicron\rho\rho\delta\iota\mu$), et qui alio nomine appellantur *AMASIM*, id est, *fortes*, atque robusti, egressi sunt ad australem plagam, et totam terram impetu celeri lostraverunt. Clamataque angelus qui loquebatur in propheta, ad imperium Romanorum: *Ille, perambulavit terram, et orbem circuit terrarum, vestrisque pedibus cuncta regna subterfecit sunt.* Traditum mihi est ab Hebraeis in loco valde difficillimo, quod Alexander et omnes Macedones, id est, equi albi qui egressi sunt post Medos et Persas,

(a) Vitiose lectum est haecenus, *modica*. Nos *Medicam* id est, Medorum, ex Regin. mss. substitutum, historia atque orationis contextu cogente.

LIBER SECUNDUS.

825-826 Ab obscuris ad obscuriora [*Al. obscura*] transimus, et cum Moysen ingredimur in nubem et caliginem (*Exod. xxxiv*). Abyssus abyssum invocat, in voce cataractarum Dei (*Ps. xli, 8*): et gyrans gyrando vadit spiritus, et in circulos suos revertitur (*Ecl. i, 6*); Labyrinthios patimur errores, et Christi caeca regimus filo vestigia. (a) Ad hanc difficultatem urget petasatus libri portitor (*Horat. i, epist. 2*):

(a) Aliqui putant *petasatum* dici, qui cothurno vel socco calcatus est; sed hic notius intelligitur *portitor petasatus*, qui palaso sive galero tectus est: quod significat hominem ad iter paratum, ut erat sisimus qui in Aegyptum ire festinabat. *MANR.*

qui et ipsi perrexerant in terram Aquilonis, requiescere fecerunt spiritum prophetalem in terra Aquilonis, eo quod contra Medos Dei impleverint voluntatem, et in brevium peritum Medorum atque Persarum a Macedonibus se delerunt. Grandis enim eorum est consolatio qui premuntur, si sciant hostes suos cito esse perituros. Haec ut potuimus, immo ut accepimus, nostrae linguae studiosis tradimus [*Al. tradidimus*] sequentes historiam veritatem: nec quadrigas Pharaonis, et currus Babylonios instar explanationis Aegyptiae tenaci memoria conquirentes; **824** non enim quid ubi scriptum, sed qua ratione sit scriptum, considerandum est. Juxta allegoriam quaecumque in quatuor cornibus et quatuor fabris diximus, etiam in praesenti loco accipiamus. Legi in eisdem volumine, quatuor quadrigas, in quibus sunt equi rufi et nigri, et albi, et varii, ac fortes, quatuor Evangelia intelligenda et equos Apostolorum, per diversitatem eorum diversas gratias possidentes: quorum alii rufi sint in martyrio, alii obscuro, et nigri, et Christi mysteria cognoscentes, de quibus dicitur in Psalmis: *Caligo sub pedibus ejus (Psal. xciv, 10)*. Et: *Posuit tenebras latibulum suum (Ibid., xi)*. Alii albi, gratia virginali, alii varii et fortes, habentes gratiam currationum diversarumque virtutum. Haec quadrigae quatuor, sive currus, missi sunt in quatuor ventos caeli, id est, ad cardines mundi, et univrsam orbem terrarum ut expleret Domini voluntatem: in quibus postea inferunt ab Angelo: *Ille, et perambulavit terram, et in cunctis terrarum finibus Evangelium seminate.* Hoc quoque quod sequitur: *Ecce qui egrediuntur in terram Aquilonis requiescere fecerunt spiritum meum in terra Aquilonis*, sic explanavit, ut diceret requiescisse spiritum Domini, sive angeli, quando in terra Aquilonis, diaboli regna durissima apostolica predicatione subversa sunt; et haec esse regna, quae Domino Salvatore in monte excelso diabolus ostendens, sibi tradita gloriatum sit (*Matth. iv*).

Dimidium facti, qui cepit, habet. . .

quanto magis nos qui tertiam partem jam confectimus vim, eodem debemus in reliquis laborare sudare, ne perdamus praeterita, et imperfectum opus augeat lectoris desiderium! Haec mihi Exuperi Papa venerabilis, adesto praesens orationibus, qui corpore absens es, et impetra a Domino, ut auferatur a facie mea velamen Zachariae, (b) quod ante oculos obtendebatur [*Al. appendebatur*] Moysi (*Exod. xxxi*);

(b) Erasmus legit *ante oculos ostendebatur*: Marianus vero Erasmus castigatur, *ante oculos appendebatur*; nos manus scripta exemplaria secuti sumus, quia omnia istiusmodi retinent *ostendebatur*. *MANR.*